

Русенските либерали (1919-1923)

Капка Иванова

Abstract: *The Liberal Parties in Ruse (1919-1923):* *The report presents the organizational and policy development of the four liberal organizations in Rousse in the period after World War I a coup autumn 1923.*

Keywords: *Progressive Liberal Party, Liberal Party (Genadiev), Liberal Party (Petkov), National Liberal Party in Ruse.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Краят на Първата световна война поставя пред сериозни изпитания голяма част от политическите партии в България. Резултатите от първите следвоенни избори сочат засилване на левите организации за сметка на традиционните партии. Незадоволителните резултати на десните в първите следвоенни избори води до процес на консолидиране помежду им. Този процес не подминава и либералните организации, които понасят тежки удари, главно заради участието си в правителствата по време на войната. Опитите за обединение на либералните сили са проследени в изследването на Величко Георгиев „Образуване на Националлибералната партия” [9]. Липсват обаче задълбочени изследвания върху състоянието и развитието на местните структури и отношението им към политическите процеси в страната. В настоящото изследване ще разгледам пътя на развитие на четири либерални организации в град Русе след края на Първата световна война до есента на 1923 г. – Прогресивнолибералната, Народнолибералната партия (петковисти), Народнолибералната партия (генадиевисти) и Националлибералната партия.

ИЗЛОЖЕНИЕ

ПРОГРЕСИВНОЛИБЕРАЛНА ПАРТИЯ

В периода 1911 – 1918 г. Прогресивнолибералната партия (ПЛП) в Русе има сериозна обществено-политическа подкрепа в общинските избори. През 1911 и 1916 г. заедно с Народната партия (НП) печелят най-много гласове в русенския общински съвет. Двете партии си разпределят по осем мандата, докато в първите местни избори след войната те губят голям процент от доверието на гражданите. До 1921 г., когато става сливането на НП и ПЛП в Обединена народно-прогресивна партия (ОНПП), русенската структура на ПЛП е принудена да влиза в различни коалиции, за да запази разклатените си позиции. За съжаление не са запазени архивни документи на ПЛП в Русе, от които да се проследи организационното развитие на партията след 1918 г., но се откриват данни в партийния печат и личната кореспонденция на изявени русенски прогресивни либерали като Филип Симидов, инж. Петър Цаперков, Васил Кръстев и др. [1]. За разлика от останалите либерални организации, които в края на 1918 г. започват изключително активна дейност по възстановяване на партийните структури в страната, в Русе и Русенско не се забелязва такъв явен стремеж сред ПЛП. Нейните представители приемат курс към обединяване на силите чрез сключването на партийни блокове. Това проличава в писмата на Филип Симидов и П. Цаперков от 1919 г. до д-р Стоян Данев [1;2]. И двамата са общински съветници от листата на ПЛП в Русе. Те отчитат промените в политическата обстановка в страната и усилено говорят за блоково обединение. Във връзка с нарастващото влияние на БЗНС, инж. Петър Цаперков предлага коалиране дори със земеделците, „които ни май много подхождат и докато те нямат подходяща интелигенция..., ние да изучим с тях наедно еволюирането им” [1, а.е. 1699, л. 1-2]. От изложеното става ясно, че още в началото на 1919 г. (вероятно през м. януари-февруари) са водени сондажни разговори с представители на

земяделците и широките социалисти за участие в обща листа с прогресивните либерали. Подобни сондажи са правени и с другите партии в града. Очевидно е, че в политическата криза след Първата световна война русенските прогресивни либерали разчитат на обединените сили на всички партии, но с изключение на комунистите. Бурната агитация на русенските комунисти от лятото на 1919 г. силно обезпокояват прогресивните либерали в града. Изключително краен към техните прояви е Филип Симидов. Той свидетелства, че в Русе по инициатива на Иларион Буров и Петър Бъклов и с активното участие на всички либерални формации в града, е създаден блоков комитет от 6 партии, които подемат инициатива за въоръжена охрана на кварталите срещу агресивните действия на комунистите. За председател на този блоков комитет е избран Филип Симидов. Акцията е осуетена от властите, но от дневника на Симидов личи, че са имали организация за въоръжени групи в помощ на градоначалството [2, кн. X, л. 164-168].

От лятото на 1919 г. ПЛП развива по-активна партийна дейност. Тогава е планирано посещение на д-р Стоян Данев в Русе и окръга, наето е помещение за партиен клуб в центъра на града и започва работа за „съживяване на партията” [1, а.е. 1405, л.3]. Резултатите от изборите за XVIII Обикновено народно събрание в Русе показват, че ПЛП е трета политическа сила в града. Но също така става ясно, че в предстоящите общински избори няма да повтори резултатите си от 1911 и 1916 г., когато печели по 8 мандата в Общинския съвет. Това подтиква лидерите на ПЛП да търсят коалиционни партньори. Те сключват предизборно споразумение с Народната партия, а по-късно към тях се присъединяват Демократическата и Радикалдемократическата. Многопартийният блок печели 7 мандата срещу 13 за БКП (т.с.). Става все по-наложливо обединяването на партийните сили – идея, зад която твърдо застават русенските прогресивни либерали още в края на 1918 – началото на 1919 г. [1;2].

На 7 ноември 1920 г. официално става сливането на Народната и Прогресивнолибералната в Обединена народно-прогресивна партия. Обединяването на русенските организации става много бързо. Съставят се градско бюро, избрани са околийски и окръжни съвети. Тук изпъква фигурата на прогресивния либерал Васил Кръстев, който се явява консенсусна фигура в много критични моменти. Той е избран на 14 май 1921 г. за председател на ОНПП в Русе.

В периода 1918 -1920 г. русенските прогресивни либерали отчитат грешките на техните партийни централи и новата политическа обстановка в страната. Още от края на 1918 г. следват политика към обединяване на политическите сили и в много случаи стоят в центъра на местни коалиции. След формирането на Демократическия сговор русенските прогресивни либерали се явяват ядрото, което запазва и успява да неутрализира партийните страсти в коалицията [10, 251-255].

НАРОДНОЛИБЕРАЛНА ПАРТИЯ

През 1915 г. в резултат на разцеплението на Народнолибералната (стамболовистка) партия се обособяват две крила – народнолиберали (петковисти) начело с Добри Петков и народнолиберали (ганадиевисти) с водач д-р Никола Геннадиев. В Русе по време на войната те нямат свои представители в местната власт. През есента на 1918 г. и двете крила започват активна дейност по възстановяване на партийните структури. Конкуренцията между тях е изключително силна. И двете фракции имат претенции да са наследници на стамболовистката партия и полемиката помежду им се води агресивно по страниците на в. „Свобода” и в. „Воля”.

НАРОДНОЛИБЕРАЛНА ПАРТИЯ (петковисти)

В Русе и Русенско народнолибералите (петковисти) сравнително бавно започват възстановяването на своите структури. На партийния конгрес през април 1919 г. те избират следните делегати от Русе: д-р П. Стайков (адвокат), Иван

Ковачев (банкер), Димитър П. Ненков (адвокат), Лазар Динолов (търговец), Михаил Юрданов (фабрикант), Галиб Талатов (търговец), Николай Ив. Ковачев (банкер), Велислав Попов (фабрикант). Едва през септември с.г. е избрано Градско бюро в следния състав: почетен председател – Никола Т. Обретенов, председател – Иван Н. Ковачев, подпредседатели – Лазар Г. Динолов и Д. П. Ненков, секретари – Христо Армянов и д-р Вл. Ст. Симеонов. [7, бр. 2434, 16 април 1919 г.]

В общинските избори през 1919 г. петковистите печелят 1 мандат в Общинския съвет, колкото имат и техните политически опоненти от крилото на Н. Генадиев. В окръжните избори от януари 1920 г. те получават най-малко гласове от всички партии. По всичко личи, че политическата обстановка налага двете крила на партията да започнат преговори за обединение. Опитите за съвместна работа между двете крила първоначално среща отпор от страна на голяма част от петковистите. В Русе обаче двете крила формират Либерален блок и се явяват с обща листа на изборите за XIX ОНС. Водач на листата е банкерът Иван Ковачев. Либералите успяват да излъчат от Русе 1 народен представител. В края на 1920 г. след обединението на либералните фракции в Националлиберална партия, петковистите се вливат в редовете на новата организация.

НАРОДНОЛИБЕРАЛНА ПАРТИЯ (генадиевисти)

Русенските привърженици на Народнолибералната партия (генадиевисти) са сред първите, които успяват бързо и организирано да изградят нови партийни структури. През пролетта на 1919 г. в Русенско са съставени бюра в селата Пиргово, Щръклево, Нисово, Сливо поле, Тръстеник, Средна кула, Долапите, Красен, Ново село, Кошов, Басарбово, Сваленик, Костанденец, Мартен, Табан, Борисово, Бабово, Ряхово [4, бр. 58, 17 април 1919 г.], а до лятото на с.г. и в Бръшлен, Балбунар, Гьолбунар, Червена вода, Бей Алан, Ветово и др. [4, бр. 79, 19 юни 1919 г.]. На 9 май с.г. в Русе се избира градско, околийско и окръжно бюро на партията. Градското бюро е в състав: Иван Цанков – председател, Юр. Костов – I подпредседател, Д. Руменчев – II подпредседател, Георги Лесов – I секретар, Никола Иванов – II секретар, Янко Таков – касиер, Ив. Х. Иванов (заместен от Д. Руменчев до завръщането му от пленничество), Я. Иринчев, Цв. Бакалов, М. Ангелов, Самуил Пардов, Вл. Стойчев, Ив. Корабов, Б. Вартаниян, Б. А. Ибишов [4, бр. 68, 20 май 1919 г.]. Пред новото ръководство на преден план стои организационното изграждане на партията и подготовката за предизборната кампания през м. август. Водач на листата в Русенски окръг е лидерът на партията д-р Никола Генадиев, а втори Иван Цанков. Тук се откроява фигурата на председателя на градското бюро Иван Цанков, който за кратко време успява да изгради добра партийна мрежа и агитация в окръга. За разлика от своите опоненти от другите либерални организации, генадиевистите имат предимството, че техни представители не са участвали в правителствата по време на войната и техният лидер се противопоставя на влизането на България в Първата световна война на страната на Централните сили. Това ясно проличава и в резултатите от изборите за XVIII ОНС, в които генадиевистите печелят най-много гласове от всички либерални формации в Русенски окръг [4, бр. 107, 19 август 1919 г.]. Обезпокоителна за народнолибералите е тенденцията за засилване на подкрепата за левите сили. В общинските избори през декември 1919 г. комунистите печелят мнозинство от 13 мандата, а генадиевистите – 1. Резултатите показват, че в селата от Русенска околия народнолибералите получават по-голяма подкрепа и на много места изпреварват комунисти и широки социалисти [4, бр. 153, 13 декември 1919 г.]. В окръжните избори през януари 1920 г. в Русенска околия народнолибералите (генадиевисти) получават 1143 гласа, което им дава четвърта позиция след БЗНС, Демократическата и Народната партии. В окръга генадиевистите получават слаб

резултат, но отново най-висок от всички либерални организации [4, бр. 163, 29 януари 1920 г.; бр. 164, 31 януари 1920 г.]. Те печелят 1 мандат в Окръжния съвет.

След разпускането на Народното събрание през февруари 1920 г. д-р Никола Генадиев започва преговори с крилото на петковистите за „съвместна коалиционна дейност в предстоящите избори“. Идеята за обединение на двете крила не допада на голяма част от народнолибералите (петковисти), които още през април 1919 г. отлъчват Генадиев от партията, несъгласни с неговите виждания и действия. Това е и причината в началото обединителната идея да е посрещната остро. Факт е обаче, че в изборите за XIX ОНС Никола Генадиев и проф. Боев (петковист) са водачи на обща листа в Софийски и Плевенски окръг, както и във Враца [4, бр. 182, 9 март 1920 г.]. Това е първата публична стъпка към сливане на двете народнолиберални крила. Във в. „Воля“ е публикуван позив за обединение на всички либерали, в който се апелира да се сложи край на партийните дразги и всички да работят за възстановяване на Стамболовата партия [4, бр. 189, 17 март 1920 г.].

В Русе се сформира Либерален блок, в който активно участие вземат Иван Цанков, Иван Ковачев, Никола Кяmilев, д-р Владимир Симеонов, Иван Хаджииванов. Либералният блок получава повече гласове от Народната партия, БРСДП (ш.с.) и Радикалдемократическата партия и с четвърти резултат в окръга печели 1 мандат. За народен представител е избран Иван Ковачев. Успехът на русенските либерали е двоен, тъй като Иван Цанков е водач на листата от Търново и също е избран за депутат в XIX ОНС. В Народното събрание Цанков е избран за член на комисията по търговия, а bankerът Иван Ковачев – по финанси [4, бр. 206, 20 април 1920 г.].

НАЦИОНАЛЛИБЕРАЛНА ПАРТИЯ

През есента на 1920 г., изправени пред политическите реалности и последици, либералните организации на радослависти, тончевисти, генадиевисти и петковисти се обединяват в Националлиберална партия (НЛП). На 8 декември 1920 г. е изпратено Окръжно до бюрата на НЛП, в което се известяват, че на 30 ноември с.г. е избрано Постоянно присъствие на НЛП. Новото тук е, че е премахнат шефският институт, а управлението на партията е поверено в ръцете на колективно ръководство в лицето на Централното бюро [12, с. 51-53]. В него влиза и русенецът Иван Цанков, а за членове на Висшия партийен съвет освен последния са избрани Никола Кяmilев и Иван Хаджииванов [5, бр. 1, 1 януари 1921 г.].

През януари 1921 г. е съставено Градското бюро на Националлибералната партия в Русе. Постоянното присъствие се състои от Страшимир Наумов, Атанас Н. Данков, д-р Н. Червениванов, а за секретари са избрани д-р Владимир Ст. Симеонов и Иван Хаджииванов [5, бр. 23, 31 януари 1921 г.]. Първата публична изява на русенските националлиберали е на 16 януари, когато се свиква публично събрание срещу изявленията на министър-председателя Ал. Стамболийски в Русе против политическите партии [5, бр. 22, 29 януари 1921 г.]. Осъдена е цялостната политика на земеделското правителство. На 23 януари по инициатива на Демократическата партия в града, подкрепена от НЛП, ОНПП и Радикалната партия се провежда общоградско събрание срещу „*посегателствата на днешното башибозушко управление върху личната свобода и неприкосновеност на гражданите*“. От трибуната Никола Кяmilев осъжда арестите и преследванията на либералните водачи, заплахите на Стамболийски срещу политическите партии и се обявява за „*сваляне на дружбащията*“ [5, бр. 22, 29 януари 1921 г.].

До средата на април са съставени партийни бюра на НЛП в Мартен, Ряхово, Щръклево, Бабово, Басарбово, Сваленик, Красен, Черешово, Стамболово, Кошов, Борисово, Сливо поле, Юпер, Бръшлен, Две могили, Каран Върбовка и др. В края на април е избрано Околийско бюро на НЛП. В Постоянното присъствие влизат Иван Цанков, Никола Кяmilев и Панко Вангелов, секретар – Страшимир Наумов, касиер –

Цвятко Бакалов, членове – Иван Хаджииванов, Георги Тачев, Георги Армянов, Ив. Стоянов, Хафуз Мандаджиев, Драган К. Петров, Д. Цанков, Георги Марчев, Милан Тодоров и Николай Попов [5, бр. 94, 26 април 1921 г.].

Още от средата на януари 1921 г. Националлибералната партия в Русе започва активна политическа дейност. Организиран са много публични събрания и културни прояви с участието на артисти от Русенския театър. На 29 май в Русе е организирано политическо събрание. Поканени са членове на ВПС на НЛП, сред които Никола Генадиев, Ст. Дойчинов, Д. Върбенков, Иван Цонков, Д. Ачков, д-р П. Шишков и редакторът на в. „Независимост“ Христо Статев. Целта на тази визита е да се изтъкне, че НЛП е „нова партия, която не е свързана с миналото на групите, които я образуват“, да се агитира съставянето на новите местни партийни бюра в окръга. В публичните речи на Никола Генадиев, Ст. Дойчинов и Хр. Статев се засягат три основни акцента: програмата на НЛП, вътрешната политика на Стамболийски и засилването на комунизма [5, бр. 122, 2 юни 1921 г.].

В партийната и организационната агитация на националлибералите в Русе се включва и Петър Карчев – един от най-приближените сътрудници на Никола Генадиев и деец на ВМРО (об.), редактор на в. „Воля“. Избран е за секретар на Окръжното бюро на партията и е сред главните оратори на всички важни партийни събития. От есента на 1921 г. става редактор на в. „Свободна воля“ – орган на Окръжното бюро на НЛП в Русе. На страниците на вестника се публикуват злободневни статии, както от Карчев, така и от друг изтъкнат националлиберал – Димитър Сакакушев. [8, бр. 1-10, 1921 г.]

През юни 1921 г. русенските националлиберали предлагат да се състави трипартиен блок между НЛП, ОНПП и ДП за разпускане на Общинския съвет, в който мнозинство имат комунистите [3, ф. 360 К, оп. 1, а.е. 3, л. 39]. Предложението е подкрепено от останалите партии. Взема се решение Блокът да не влиза в съвместна работа с БЗНС в евентуална тричленна комисия и в предстоящи избори. Определен е редът при съставяне на общата листа: единист, демократ, националлиберал [3, ф. 360 К, оп. 1, а.е. 3, л. 41]. Месец по-късно чрез натиск на централната власт и Окръжния съд в Русе, Общинският съвет е разпуснат. Назначена е тричленна комисия, начело със земеделеца Александър Хаджипетров [3, ф. 4 К, оп. 1, а.е. 140, л.199-200].

В изборите на 2 октомври 1921 г. трипартийният блок печели 9 мандата в Общинския съвет срещу 11 на комунистите, земеделците вземат 3, а широките социалисти 1. През март 1922 г. след колективна оставка на общинските съветници от Блока, Общинският съвет отново е разпуснат. В изборите от април с.г. разпределението на мандатите е същото, като в тези от 2 октомври. Този път БЗНС и Блокът се споразумяват за коалиционно управление на общината – кметът да бъде представител на земеделците, а трима помощници от блоковите партии.

През лятото на 1922 г. местните организации на ОНПП, ДП и РДП образуват русенската формация на Конституционния блок [6, бр. 187, 24 юли 1922 г.]. Централните ръководства на партиите не желаят да се обвързват с НЛП. Те не разглеждат партията като нова политическа формация и не желаят да включат националлибералите в коалицията, главно заради последиците от управлението на либералните правителства през войната. Независимо от решенията на централните бюра, в Русе се забелязва обратния процес – между националлибералите и партиите от Конституционния блок са налице координирани действия.

От края на 1922 г. започва подготовка за сваляне режима на Александър Стамболийски. В заговора вземат участие Военният съюз, Народният сговор, ВМРО, БНС „Кубрат“, както и други неотговорни фактори. За подготовката на преврата в Русе са привлечени членове на Съюза на запасните офицери (СЗО), подбрани представители от Националлибералната партия и Конституционния блок. Има данни, че в периода 1920-1922 г. е създаден координационен център, който е бил в

тесни връзки с ръководството на СЗО, Военния съюз и щабовете на десните партии. Национал-libералната партия не се ангажира с участие в заговора, но в него се включват отделни нейни членове. Прави впечатление, че в печатния орган на СЗО в „Отечество“ постъпват значителни средства от Русе. Финансова подкрепа оказва русенската банка „Гирдап“, чийто управител е национал-libералът Иван Ковачев. В ръководството на СЗО влиза друг представител на партията – Иван Хаджииванов. Военният съюз и Народният сговор успяват да привлекат Никола Кяmilев. Последните двама изиграват решаваща роля около деветоюнските събития през 1923 г. Непосредствено след 9 юни Кяmilев е назначен за градоначалник на Русе. [11, с. 204-208]

След Деветоюнския преврат Народният сговор става инициатор за обединяването на „партиите на реда“ в една коалиция, наречена Демократически сговор. Фигурата, която се явява главен двигател на този процес в Русе и Русенско е Никола Кяmilев. През есента на 1923 г., след като е подложен на сериозни критики от страна на русенските национал-libерали, той напуска партията. Последван е от Иван Хаджииванов и Янко Танков. В последвалите законодателни избори Кяmilев е кандидат за депутат от листата на новата коалиция Демократически сговор. Национал-libералната партия се явява със собствена листа в изборите. В Русе водач е Боян Смилов, а в околията Иван Цанков [6, бр. 580, 5 ноември 1923 г.]. В изборите за XXI ОНС в Русе национал-libералите са с трети резултат след Демократическия сговор и БКП (т.с) [6, бр. 591, 19 ноември 1923 г.].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Последиците от следвоенната криза, както и вътрешнопартийните борби сред либералите водят до рязка загуба на гласове за либералните партии. Русенските либерали в периода 1919 – 1923 г. залагат на обединението на силите, като единствена възможност да запазят позициите си. Формирането на Демократическия сговор спира развитието на тези първи стъпки, тъй като новата коалиция успява да привлече част от членовете на НЛП в редиците си. Преговорите през юли-август 1923 г. допълнително изострят политическите страсти и това води до отцепването на д-р Геннадиев от НЛП и създаването на партията „Народно единство“. След сътресенията от есента на 1923 г. русенските либерали губят своя организационен заряд.

Архивни материали:

- [1] БИА, ф. 15
- [2] БИА, ф. 123
- [3] ДА – Русе

Периодичен печат:

- [4] – в. „Воля“, София, Орган на Народно-libералната партия.
- [5] – в. „Независимост“, София, Орган на Национал-libералната партия.
- [6] – в. „Русенска поща“, Русе, Информационен ежедневник.
- [7] – в. „Свобода“, София, Орган на Народно-libералната партия.
- [8] – в. „Свободна воля“, Русе, Орган на Окръжното бюро на Национал-libералната партия.

Литература:

- [9] – Георгиев, В. Образуване на Национал-libералната партия. В: Известия на българското историческо дружество, С., 1977, кн. XXX, с. 121-159.
- [10] – Иванова, К. Политическите борби в Русе от края на 20-те и началото на 30-те години в писмата на Васил Кръстев. В: НТ на РУ „Ангел Кънчев“, Русе, 2011, т. 50, серия 6.2.

[11] – Иванова, К. Деветоюнският преврат в Русе. В: НТ на РУ „Ангел Кънчев”, Русе, 2012, т. 51, серия 6.2.

[12] – Куманов, М. Т. Николова. Политически партии, организации и движения в България и техните лидери 1879-1999, Ариадна, 1999.

За контакти:

Капка Иванова, катедра „Педагогика, психология и история”, Русенски университет „Ангел Кънчев”, e-mail: kapka.ivanova@mail.bg